

356.33(437.1)

ČESKÝ VOJENSKÝ LÉKAŘ OD JOSEFINA PO DNEŠEK

Plk. prof. MUDr. Josef FUSEK, DrSc., plk. v zál. doc. RNDr. Vladimír MĚRKA, CSc., pplk. v zál. doc. PhDr. František DOHNAL, CSc.,
pplk. MUDr. Leo KLEIN, CSc.
Vojenská lékařská akademie J. E. Purkyně, Hradec Králové
(rektor: plk. doc. MUDr. Svatopluk Býma, CSc.)

Slavnostní projev přednesený na 27. kongresu Německé společnosti pro vojenskou medicínu a vojenskou farmacii v Ambergu dne 11. října 1996

Dne 7. listopadu 1785 byla ve Vídni otevřena Vojenská lékařská akademie, takzvané Josefinum. V této době byly české země součástí rakousko-uherské monarchie.

Dovolte mi krátkou úvodní historickou poznámku. Třicetiletá válka měla pro české země nepříjemné politické, hospodářské a sociální důsledky. České království definitivně zmizelo a na 300 let připadlo k habsburské monarchii. Ve vládě Habsburgů převažovaly ve vztahu k Čechům regresivní prvky. Marie Teresie a Josef II. jsou výjimkou.

Koncem 18. století začíná naše národní obrození, které mělo za následek vznik moderního českého národa. Češi usilují o autonomní postavení v rámci rakousko-uherské monarchie. Myšlenka samostatného státu je časově mladší a je spojena teprve s 1. světovou válkou.

Neoddělitelnou součástí českých dějin tvoří česko-německé vztahy. Nejde jen o bezprostřední geografické sousedství, ale také o velmi podobnou mentalitu, kulturu a společné dějiny. Dějiny zastihly naše národy střídavě v obdobích plodné spolupráce obchodníků, šikovných řemeslníků, podnikatelů a spojenců, nebo v obdobích, v nichž jsme stáli proti sobě jako protivníci z hlediska vojenského i politického. Tím byl také ovlivněn vývoj českého vojenského lékaře od doby josefinské až po dnešek.

V dějinách rakouského a českého vojenského zdravotnictví zaujímá mimořádné postavení císař Josef II. Je autorem mnoha státních a ekonomických reforem a má velké zásluhy o rozvoj zdravotnictví. Roku 1777 při návštěvě své sestry Marie Antoinetty v Paříži mimo jiné shlédl také vojenskou invalidovnu. Z jeho popudu je pak vybudována ve Vídni a později i v Praze všeobecná nemocnice. Josef II. inicioval také reformu lékařského studia.

Císař Josef II. se zabýval rovněž výchovou vojenských lékařů-chirurgů. Viděl vážné problémy v nedostatečném počtu vojenských lékařů a vojenských nemocnic. Hlavní příčinou tohoto stavu byla tehdejší praxe rozptylu raněných do soukromých domů, aby se tak předešlo nebezpečné nozokomiální infekci. To byl argument proti budování stálých vojenských nemocnic a zařízení pro výchovu vojenských lékařů-chirurgů.

Postavení vojenských lékařů v armádě bylo po-

nižující, byli podřízeni štábním důstojníkům - zdravotnickým laikům, měli nízké vojenské hodnosti i finanční ohodnocení. Pro nadané lékaře služba v armádě sotva připadala v úvahu.

Ve vývoji vojenského zdravotnictví zaujímala Francie v 18. století vedoucí postavení. Vznikly tam chirurgické školy, například v Lille a Strasbourgu. Ostatně také Prusko mělo již v r. 1724 Collegium Medico-Chirurgicum a od r. 1726 nemocnici Charité v Berlíně. To byly další inspirující momenty pro Josefa II. Realizaci svých představ pověřil Josef II. svého osobního lékaře Brambilla. V roce 1775 byly zahájeny ve vojenském hospitalu v Gumpendorfu u Vídne kursy pro vojenské ranhojiče vedené J. Reinleinem, profesorem anatomie na vídeňské univerzitě. V roce 1776 bylo vydáno nařízení, že každý vojenský lékař musí absolvovat kurs anatomie.

Zřejmě bezprostředním podnětem pro založení samostatné vojenské lékařské školy byl deprimující zážitek Josefa II. z války o bavorské dědictví (1778 až 1779). Spolu s budovou Vojenské lékařské akademie - „Josefina“ byla vystavěna ve Vídni také posádková nemocnice.

Obr. 1 Budova Josefina ve Vídni

Od 7. listopadu 1785 se začala odvíjet dramatická historie této akademie, která musela často bojovat o svou existenci. Dvakrát byla její činnost přerušena a opět obnovena. Plnila významnou úlohu v doplňování rakouské armády odborným medicínským personálem. Budova, nikoli samotná akademie, existuje dodnes a její vyobrazení je umístěno na 50šilinkové bankovce. Do podrobností bychom nechtěli zacházet, to je doménou rakouských kolegů. Přesto bychom však chtěli podtrhnout, že Češi v „Josefinu“ v řadách studentů i profesorů měli vždy významné zastoupení (viz tab. 1).

Tabulka 1

Vynikající učitelé a známí absolventi Josefiny českého původu

Jan Nepomuk Hunčovský	* 1752	+ 1798
František Piřha	* 1810	+ 1875
Vojtěch Duchek	* 1824	+ 1882
František Chvostek	* 1834	+ 1884
Jan Strejček	* 1839	+ 1916
Josef Horálek	* 1817	+ 1873
Augustin Jílek	* 1819	+ 1898
Jiří Wychodil	* 1828	+ 1905
Josef Podrazky	* 1830	+ 1894
Jaroslav Šafařík	* 1833	+ 1862
Josef Tiroch	* 1836	+ 1899
Vincenc Podhájský	* 1837	+ 1905
Tomáš Šidlo	* 1839	+ 1909
Josef Novák	* 1841	+ 1886
Emanuel Kusý	* 1844	+ 1904
Jan Habart	* 1845	+ 1902
Ludvik Kamen	* 1856	+ 1905
Vídeňská lékařská fakulta		
Karel Rokitansky	* 1804	+ 1878
Josef Škoda	* 1805	+ 1881

V druhé polovině 19. století stanuly armády tehdy ještě nesjednoceného Německa, ale s dominantním postavením Pruska na jedné straně a Rakouska na straně druhé proti sobě na poli válečném. K rozhodující bitvě došlo 3. července 1866 u Hradce Králové.

Proti sobě stálo 215 000 rakouských a 221 000 pruských vojáků, celkem tedy 436 000 mužů. Šlo o druhou největší bitvu 19. století. Při bitvě národů u Lipska se utkalo 482 000 mužů. Z medicínského hlediska je pozoruhodné, že tato válka se odehrála přesně na rozhraní mezi předaseptickou a aseptickou érou v ošetřování ran. Organizace zdravotnické služby byla v obou armádách velmi podobná. Ranění na obou stranách byli vynášeni nosiči raněných na plukovní obvaziště a dále pak vozy transportováni na divizní obvaziště. Odtud byli ranění podle potřeby odsunováni do polních nemocnic nebo do stálých vojenských nemocnic.

Podstatný rozdíl spočíval v tom, že Prusko již roku 1864 podepsalo Ženevské úmluvy. Rakousko, císař František Josef I., to učinil teprve po porážce Rakouska 31. 7. 1866. Pruští lékaři ve smyslu Ženevských úmluv zůstali u svých raněných i za cenu, že se stanou válečnými zajatci. Rakouští lékaři své raněné podle předpisů zanechali na místě a ustupovali s ustupující rakouskou armádou. Rakouští ranění byli tudíž na bojišti odkázáni na pruskou pomoc.

Tato bitva skončila porážkou rakouské armády. Hrubé chyby v taktice na rakouské straně a lepší pěchotní zbraně na pruské straně byly toho hlavní příčinou. Ztráty rakouské armády byly tragické.

Tabulka 2

Ztráty armád v bitvě u Hradce Králové

Armáda	Mrtví		Ranění		Ostatní zajatí	Nez- věstní	Cel- kem
		z toho důst.		zajatí			
Pruská	1929	99	6948	-	-	276	9153
Rakouská	5698	330	7574	9291	12 879	7410	42 852
Saská (spojenec Rakouska)	135	15	940	-	-	426	1501

V návaznosti na výsledky prusko-rakouské války 1866 byla uskutečněna opatření ke zlepšení organizace zdravotnického zabezpečení:

- Zlepšení právního postavení vojenských lékařů a organizace zdravotnické služby (v Rakousku 1872, v Prusku 1873).
- Centralizace vedení zdravotnické služby do rukou lékařů (v Prusku již roku 1860) včetně vedení zdravotnických zařízení, nemocnic apod.
- Zavedení trvalých nosičů raněných.
- Vybudování odsunového systému z bojiště do týlu.
- Posílení vojenské zdravotnické služby silami a prostředky společenských organizací (např. Červený kříž).
- Zlepšení odsunových prostředků a polních nemocnic, přičemž v tomto období největší význam měl odsun po železnici.

S těmito zásadami vstoupila německá i rakousko-uherská zdravotnická služba do 20. století, nyní však již v postavení spojenců. Kancléři Bismarckovi se podařilo roku 1879 vytvořit spojenecký Dvojspolek, později roku 1882 rozšířený členstvím Itálie na Trojspolek. Vytvořily se obrysy rozložení sil v 1. světové válce.

První světová válka (1914-1918) je další důležitou etapou ve vývoji českého vojenského lékaře. Čeští vojáci a s nimi lékaři a ostatní zdravotnický personál narukovali za 1. světové války do rakousko-uherské armády. V průběhu války mnozí čeští vojáci přeběhli na druhou stranu a bojovali pak

proti zemím Trojspolku. Na území Ruska, Francie a Itálie se z bývalých rakouských vojáků, zajatců a přeběhlíků, vytvořila československá osvobozená armáda, v dějinách vojenství známá pod názvem československé legie. Název je podobný francouzské cizinecké legii, obsahově s ní však nemá nic společného.

Vznik a vývoj legií byl zcela v intencích vůdčího představitele československého odboje a pozdějšího prvního prezidenta Československé republiky, profesora T. G. Masaryka. Ten již na počátku 1. světové války vypracoval koncepci demokratické střední Evropy složené ze samostatných národních států vzniklých na troskách Rakouska-Uherska. Uskutečnění Masarykových myšlenek bylo ovšem bezprostředně spojeno s vítězstvím zemí Dohody v 1. světové válce. Takzvaná Československá národní rada se sídlem v Paříži byla politickým reprezentantem protirakouského odboje. Vůdčími osobnostmi odboje v zahraničí byli vedle T. G. Masaryka dr. Edvard Beneš, pozdější druhý prezident Československé republiky, a generál M. R. Štefánik, tragicky zahynuvší při havárii jím pilotovaného letadla v květnu 1919.

Československé legie v zahraničí napomohly podstatně ke vzniku samostatného československého státu. Vydobýly si velký respekt u států Dohody a staly se důležitým sloupem státní moci ještě před legálním vznikem nezávislého státu (28. října 1918). Symbolem vítězných bojů československých legií se stala bitva u Zborova na Ukrajině dne 2. 7. 1917. Tento den byl až do roku 1950 oficiálně oslavován jako Den armády.

Celkem 145 600 Čechů a Slováků bojovalo v československých legiích za národní svobodu a za samostatný československý stát.

V rámci československých legií samozřejmě působila zdravotnická služba, početná skupina lékařů, mnohdy předních odborníků, kteří museli narukovat do rakousko-uherské armády. Známým zdravotnickým zařízením byla např. ve Francii polní nemocnice umístěná v sídle naší divize v osadě Cognac. Funkci velitele nemocnice zastával tehdy major dr. Ludvík Fisher, který byl později významným představitelem československé vojenské zdravotnické služby.

Zdravotnická služba v československých legiích v Rusku prodělala složitý vývoj. Československé legie prošly celé Rusko od Ukrajiny až po Vladivostok. Podařilo se jim v bojích proti bolševikům ovládnout po určitou dobu sibiřskou magistrálu. Zdravotnická služba byla téměř stále na pochodu a pracovala v železničních transportech, ve zdravotnických vlacích. Domů, do nové Československé republiky se poslední transporty s našimi legionáři vrátily z Ruska teprve koncem roku 1920.

Se vznikem samostatné Československé republiky v roce 1918 začíná nový úsek na cestě vývoje českého vojenského lékaře. Její počátek byl slibný a odehrál se v demokratických podmínkách. Bohu-

žel první Československá republika existovala pouze 20 let.

Skutečně klidné mírové podmínky pro budování československé vojenské zdravotnické služby nastaly teprve v druhé polovině roku 1919. Československá armáda byla budována pod silným francouzským vlivem. Působila zde francouzská vojenská mise. Její vůdčí osobností byl generál Pellé.

Základ zdravotnického zabezpečení československé armády tvořila síť 12 divizních nemocnic a 3 zdravotnických skladů. Dlouholetým přednostou československé zdravotnické služby byl generál MUDr. Fisher (z francouzských legií). S jeho jménem je spjata celá řada opatření ke zlepšení postavení a vážnosti vojenských lékařů (např. platy, lhůty pro povyšování důstojníků zdravotnictva, umožnění soukromé praxe). Důležitým řídicím orgá-

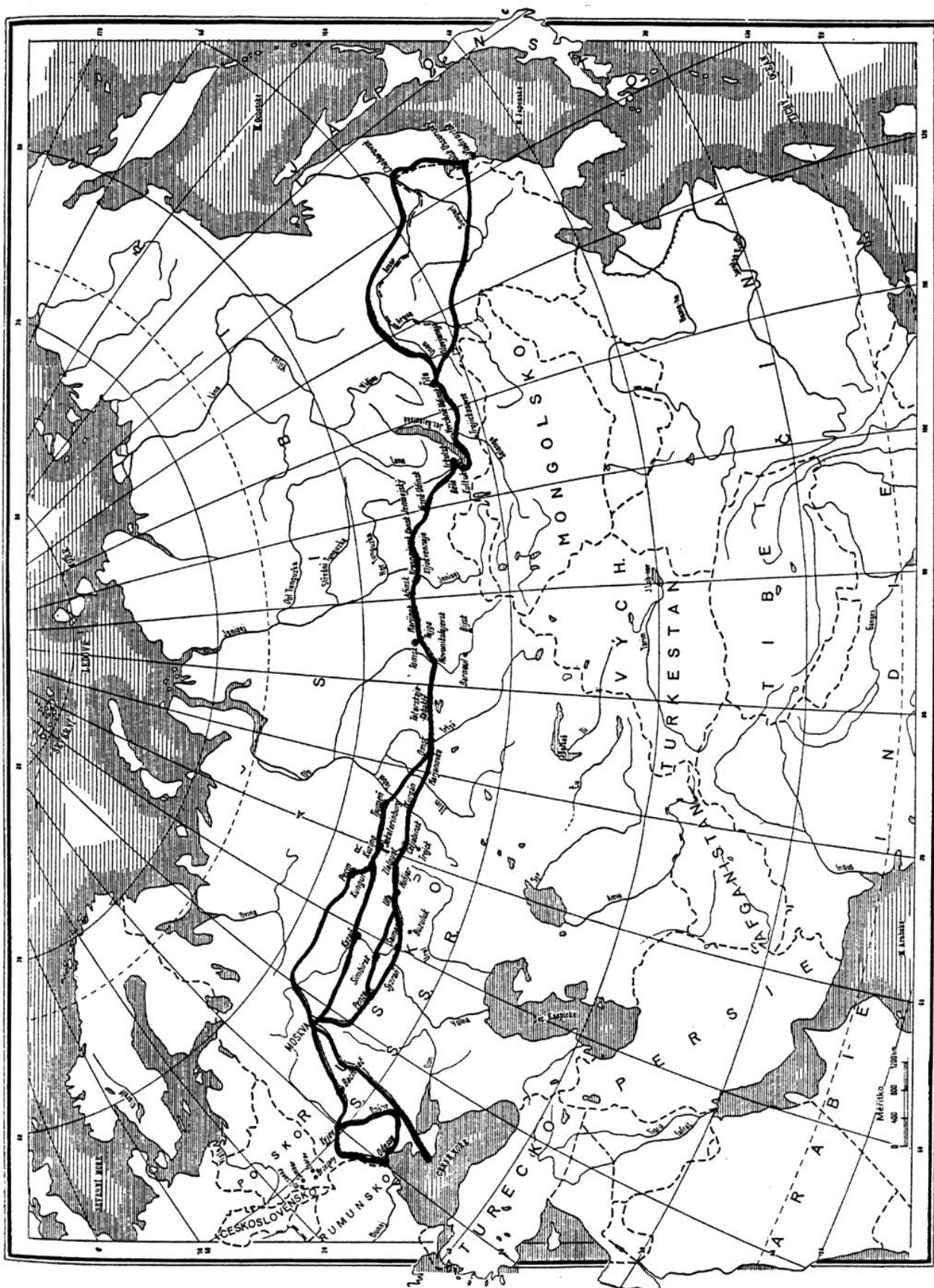

Obr. 2 Gen. MUDr. L. Fisher

nem zdravotnické služby byl Vojensko-zdravotnický poradní sbor. Jeho dlouholetým předsedou byl generál prof. MUDr. K. Franz. V tomto orgánu byli přirozeně zastoupeni vynikající odborníci z civilního zdravotnictví. V době první Československé republiky se velmi plodně rozvíjela spolupráce mezi vojenskou zdravotnickou službou a civilním zdravotnictvím.

Zdravotnická služba československé armády svedla úspěšný boj proti trachomu, tetanu, tuberkulóze a pohlavním nemocem, což byly hlavní epidemiologické problémy ve staré rakousko-uherské armádě. Věhlas získalo např. i československé letecké lékařství v čele s generálem doc. MUDr. Čapkem.

Zdravotnická služba první republiky měla problémy s nedostatkem vojenských lékařů - vojáků z povolání. V druhé polovině 20. let bylo obsazeno zhruba jen 50 % míst systemizovaných pro vojen-

Obr. 3 Postup čs. legii Ruskem

Obr. 4 Nejdůležitější vojensko-zdravotnická zařízení za první ČSR

Obr. 5 Gen. prof. MUDr. K. Franz

Obr. 6 Gen. doc. MUDr. D. Čapek

ské lékaře. Velení řešilo tuto situaci takto: Urychlenou realizací výše zmíněných výhod pro vojenské lékaře a založením Vojenské lékařské školy v Praze roku 1927. Pokud jde o výchovu vojenských lékařů, byl přijat systém s tzv. vojenskými stipendisty. Vojenští stipendisté studovali na civilních lékařských fakultách a po dokončení studia medicíny absolvovali 10měsíční kurs vojensko-mediceínských předmětů ve Vojenské lékařské škole. Kromě toho bylo možné i doplňování zdravotnické služby přijímáním hotových odborníků z civilního sektoru (za finanční odměnu). Tímto způsobem byl nedostatek vojenských lékařů rychle odstraněn a vojenská zdravotnická služba stabilizována. Důležitým prostředkem k prosazování koncepce výstavby a činnosti zdravotnické služby za první republiky byl časopis „Vojenské zdravotnické listy“.

První číslo vyšlo v roce 1925 a s výjimkou válečných let je tento časopis vydáván dodnes, a to nyní na naší Vojenské lékařské akademii. Obsahově reagoval časopis bezprostředně na pokroky v medicíně a postihoval jejich odraz ve vojenském zdravotnictví. Byly zde také diskutovány vojensko-mediceínské problémy a zvláště byly zkušenosti z 1. světové války. Časopis podporoval mezinárodní styky a výměnu zkušeností s jinými zdravotnickými službami předních armád světa. V neposlední řadě byla také pěstována stavovská čest a soudržnost.

V našem časopise byly trvale uveřejňovány referáty z jiných časopisů, monografií a vědeckých kongresů. Statistika z let 1925-1939 ukazuje toto:

- 1) 270 francouzských citací,
- 2) 234 německých citací,

Praha, Plzeň, České Budějovice, Brno, Olomouc, Bratislava, Ružomberok, Košice, Josefov (od r. 1968 nemocnice Sovětské armády)
Hradec Králové (1951-1958 - klinická nemocnice VLA JEP)

Obr. 7 Nejdůležitější čs. vojensko-zdravotnická zařízení 1950-1989

- 3) 91 angloamerických citací,
- 4) 75 jugoslávských (srbských) citací,
- 5) 51 ruských citací,
- 6) 46 polských citací.

Tímto se potvrzuje západní orientace první Československé republiky i ve vojenské zdravotnické službě. Vznikající německý vliv dokazuje mimo jiné i skutečnost, že původně byly uveřejněné práce opatřeny jen francouzským a anglickým souhrnem, ale od roku 1937 k nim přistoupily také souhrny německé.

Vojenská zdravotnická služba za první republiky měla bohaté mezinárodní styky. Československo bylo zastoupeno na všech 9 mezinárodních kongresech vojenských lékařů a lékárníků (Brusel 1921, Řím 1923, Paříž 1925, Varšava 1927, Londýn 1929, Haag 1931, Madrid 1933, Brusel 1935, Bukurešť 1937). Plodné kontakty se rozvíjely s Mezinárodním červeným křížem (s centrálou v Ženevě), s Office International de Documentation de Médecine Militaire se sídlem v belgickém Liège a prostřednictvím osobnosti generála dr. Fishera i s americkými organizacemi (např. Association of Military Surgeons of the United States mu udělila roku 1926 ve Philadelphii „Zlatý kříž“).

Vývoj československé vojenské zdravotnické služby na domácí půdě byl přerušen 2. světovou válkou. Po rozpuštění československé armády hledali lékaři své místo v odboji zahraničním i domácím. Více než 1100 lékařů a zdravotnických pracovníků působilo v odboji, z toho téměř 800 v odboji zahraničním. Celkem 385 lékařů a lékárníků působilo v československých jednotkách ve Francii, Anglii, severní Africe a na východní frontě.

Šlo převážně o záložní důstojníky zdravotnické služby. Vysoké procento tvořili Židé, kteří unikali před rasovým pronásledováním.

Nejvíce lékařů uprchlo do Anglie. Anglická vláda dokonce umožnila dokončit lékařská studia medicím, kteří byli v Československu ve 4. a 5. roce studia, na britských univerzitách. V londýnské nemocnici Hammersmith byla vytvořena československá vojenská nemocnice. V sídle československé brigádní ambulance v Leamingtonu dokonce proběhlo několik běhů Školy na důstojníky zdravotnictva a lékárnictva v záloze (pro lékaře a lékárníky). 24 lékařů sloužilo u československých leteckých jednotek v rámci RAF, přes 50 československých lékařů bylo přijato do služeb Royal Army Medical Corps.

Zcela odlišně se vyvíjela situace v československé jednotce na východní frontě. Lékařů a dalšího zdravotnického personálu byl nedostatek. Mimo jiné nedostatek byl vyvolán také tím, že KGB část lékařů židovského původu internovala. Funkci nosičů raněných v československé jednotce vykonávaly často ženy. V roce 1944 byl zdravotnický personál na východní frontě posílen československými dobrovolníky z Anglie. Později na československém území se doplňování provádělo normálními povinnými odvody do armády.

Po roce 1945 byly obnoveny všechny hlavní funkce československé zdravotnické služby a byla jí vrácena podoba z první republiky. V důsledku válečných let vznikl velký nedostatek vojenských lékařů (vojáků z povolání). Tento nedostatek dosáhl svého vrcholu koncem 40. let. Tehdy nebylo obsazeno více než 50 % míst systemizovaných pro vojenské lékaře (vojáky z povolání).

Roku 1948 (komunistické převzetí moci) se rozhodlo o dalším politickém vývoji Československa. Více než 40 let panoval v naší zemi totalitní systém. Vývojové cesty se pro českého vojenského lékaře opět poněkud zkomplikovaly. Ve vojenské zdravotnické službě byly jednostranně zdůrazňovány pouze válečné zkušenosti ruského původu a lidé se sovětskými zkušenostmi byli prosazováni do vyšších funkcí.

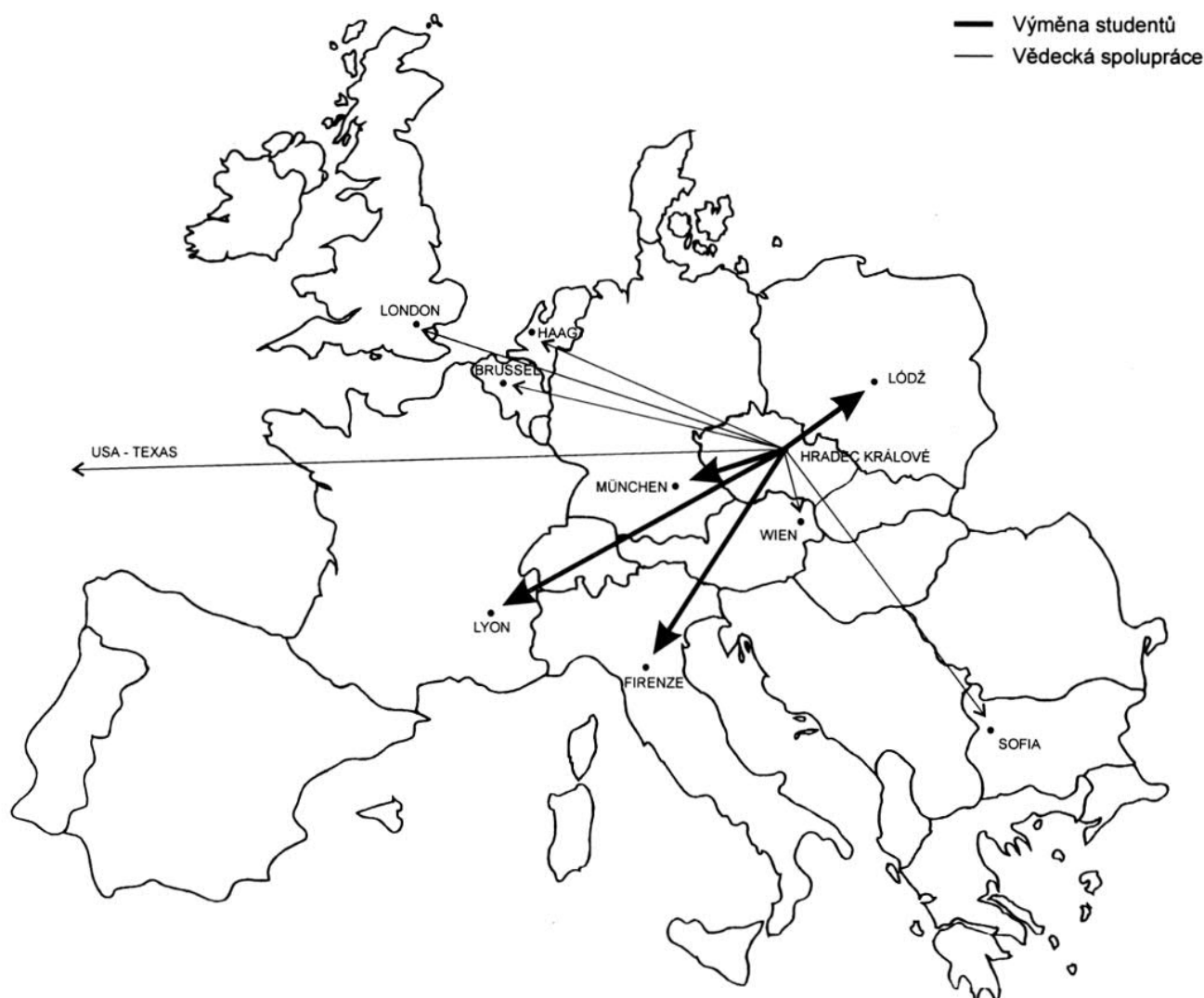
Nastala překotná výstavba velké československé armády a s tím vznikla také nutnost doplňování zdravotnickým personálem. Představy o zřízení samostatné vojenskomedicínské vysoké školy nabyly konkrétní formy. Vývoj po roce 1948 určil, že vzorem pro to bude leningradská Vojenská lékařská akademie S. N. Kirova.

Jednotlivé vývojové fáze československého vojenského zdravotnického školství lze charakterizovat takto:

- V letech 1949-1951 existovala Vojenská lékařská akademie (VLA) v Brně, jejíž model výrazně počí-

tal s výukovým zabezpečením ze strany Lékařské fakulty Masarykovy University v Brně. To se neshodovalo s představami samostatné nezávislé vojenské vysoké školy a s leningradským vzorem.

- Dne 26. října 1951 byla založena Vojenská lékařská akademie J. E. Purkyně v Hradci Králové. Rychlé vybudování akademie bylo umožněno převzetím zdejší, již dříve existující civilní lékařské fakulty (pobočky Karlovy University v Hradci Králové) s veškerým materiálním vybavením a také s veškerým odborným personálem. Skutečnost, že profesori z civilního sektoru byli převzati s vysokými vojenskými hodnostmi, byla jednak nejlepší podmínkou pro udržení vysoké odborné medicínské úrovně a za druhé i podmínkou pro zabránění vysoké míře zpolitizování.
- Leningradský model VLA trval jen do roku 1958. V tomto roce byla VLA zrušena a současně byla obnovena civilní lékařská fakulta. Úkol výchovy vojenského zdravotnického personálu převzal nově

Obr. 8 Dnešní mezinárodní spolupráce VLA JEP

vytvořený Vojenský lékařský výzkumný a doškolovací ústav (VLVDÚ). Toto zařízení plnilo významnou úlohu výukového a vědeckého centra československé vojenské medicíny v průběhu 30 let.

- Od roku 1988 nese naše škola staronový název Vojenská lékařská akademie J. E. Purkyně.

V 60. letech došlo k liberalizaci politické situace v Československu a k oživení mezinárodní spolupráce. Počet zahraničních služebních cest pracovníků tehdejšího VLVDÚ to dokazuje zcela jasně.

Tabulka 3

Zahraniční služební cesty pracovníků VLVDÚ

	1965	1966	1967	1968	1969	Celkem
Na Západ	5	3	5	13	8	36
Do zemí bývalé Varšavské smlouvy a Jugoslávie	8	3	21	12	19	63

V roce 1967 byla v Hradci Králové podepsána pro nás velice důležitá smlouva o spolupráci v oblasti výzkumu mezi VLVDÚ v Hradci Králové a Vojenskou medicínskou sekci v Greifswaldu. To byla v rámci Varšavské smlouvy nejlepší možnost pro českého vojenského lékaře, jak získat odborné medicínské informace z celého světa. Dříve byli naši vojenští lékaři odkázáni jen na to, co přivezli z ciziny šťastnější civilní kolegové. Ostatně spolupráce s Vojensko-medicínskou sekci v Greifswaldu byla vlastně jediným konkrétním výrazem tak často proklamované mezinárodní socialistické spolupráce. Snahy o vybudování úzkých vědeckých kontaktů se sovětským vojensko-zdravotnickým školstvím nebyly nikdy realizovány.

Léta 70. byla v politickém vývoji Československa ve znamení takzvané konsolidace. Personální čistky a značná mezinárodní izolace, resp. jen jednostranná orientace na východ, se projeví i ve vojenské zdravotnické službě. Mezinárodní vztahy naší akademie se omezily na výchovu jedné skupiny vojenských lékařů pro Kaddáfího Libyi.

I v těchto obtížných podmínkách se podařilo udržet dobrou odbornou úroveň našich vojenských lékařů.

Revoluční rok 1989 je zatím posledním mezníkem ve vývojové cestě českého vojenského lékaře od „Josefina“ po dnešek. Obnova demokracie v naší zemi samozřejmě ovlivnila také vojenskou medicínu a naši akademii. Byly provedeny četné změny. Pocit nové svobody vedl ovšem k tomu, že mnozí vojenští lékaři odešli z armády. Organizace naší armády, včetně její dislokace, se podstatně změnila a bezprostředně na to se rozdělila na českou a slovenskou.

Spektrum činnosti naší akademie se rozšířilo. Rozvinuly se ve velké míře mezinárodní vztahy. Výměna studentů probíhá nejen s Polskem (Lodž), ale také se SRN (Mnichov), Francií (Lyon) a s Itálií (Florence). Máme výborné kontakty ve vědecké práci s akademií v Mnichově a s ostatními zařízeními Bundeswehru (např. vojenská nemocnice Koblenz, Institut námořní medicíny Kiel-Kronshagen atd.). Reciproční výměnné stáže našich a německých odborníků patří dnes ke každodennímu životu. Výměna informací a zkušeností probíhá úspěšně i s ostatními vojenskými zdravotnickými službami (Belgie, Rakousko, Holandsko, Velká Británie, USA a Bulharsko).

Naše vláda se jednoznačně vyjádřila pro vstup do struktur NATO. Velení české armády učinilo řadu opatření k dosažení standardu armád NATO. Naše vojenská zdravotnická služba usiluje o to, aby byla srovnatelná se zdravotnickými službami zemí NATO. Široká spolupráce v oblasti výcviku, výchovy, jazykové přípravy, materiálně-technického vybavení a vědecké činnosti přináší pro naši zdravotnickou službu zvýšení odborné úrovně, boje schopnosti a dává jí možnost společného nasazení zdravotnických jednotek. Zkušenosti z nasazení českých důstojníků zdravotnictva v rámci UNPROFOR a IFOR a jejich hodnocení dokazují, že zdravotnická služba Armády České republiky je na dobré cestě k dosažení požadované úrovně naší armády a jejího mezinárodního respektování.

Do redakce došlo 8. 1. 1997